

Gergely András—Szász Zoltán: Kiegészítés után

A Magyar História-sorozat újabb kötete Magyarország történetének az 1860-as évek közepe és 1905 közötti időszakáról nyújt történelmi összképet. A szerzők szándéka szerint a mű „csak az alapvető társadalmi osztályokat, és azokat a korszak egészére kiható politikai eseményeket mutatja be, amelyek eligazítanak, s talán felkeltik az olvasó kíváncsiságát alaposabb megismerésükre”. A kötet maga azonban ennél gazdagabb szempontrendszerre épül fel, a gazdaságtörténetet és a diplomácia-történetet is összefoglalja.

Szekfű Gyula Három nemzedékének 1938-as utolsó kiadása óta Gergely András és Szász Zoltán köteté az első, mely ennek a korszaknak történelmét a nagyközönségnek szóló monográfia igényével dolgozta fel. Megírása fontos, nagy és bizonyára nem hálás feladat volt, hiszen évtizedek — sőt egy század — szakirodalmi és politikai megnyilvánulásai, torzításai és útkeresései előzték meg. Végül is jó monográfia született. Értékeit a közeli történelmi kor forrásgazdagsága, ugyanakkor az alig feldolgozott vagy feldolgozatlan területek figyelembe vételével lehet igazán meglátni. A szerzőknek úgy sikerült egységes és határozott körvonalú képet rajzolniuk, hogy nagyrészt elkerülték a leegyszerűsítéseket. A bonyolult kort a nem szakember olvasó számára is áttekinthetővé tették, de az ellentmondásos jelenségek kellő súlyú felmutatásának rovására tett érdembeli engedmények nélkül. Az összképalkotás igénye természetesen azzal is járt, hogy történetileg még nem eléggé feltárt vagy vitatott jelenségeket is be kellett mutatniuk. Ezekben az esetekben legfeljebb a nem ritkán túl határozott, egyértelműre sarkított fogalmazás lehet félrevezető.

Külön méltánylandó a könyv nagyrészt világos és színes stílusa, hogy a szerzők nemcsak történelmi alapfogalmak megmagyarázására leltek alkalmat, hanem jól ki-választott, jellegzetes anekdotákat is beleszőttek értekezésükbe.

A mű egészének értékein túl egyes fejezetei, alfejezetei külön is kiemelkednek lényegre törő megfogalmazásukkal, tömör és világos áttekintésükkel, mint például a kiegészítési törvény magyarázata, a parasztságot és a mezei munkásságot bemutató, vagy a Vasúton című alfejezetek s az egész külpolitikai fejezet.

A könyv hét nagy fejezetben mutatja be negyven év történetét. A fejezetek sorrendje, általában a kötet szerkezete érdekes, bár nem mindenütt áttekinthető. Politikai eseménytörténelmi és társadalomtörténelmi szempontok keverednek egymással, s azáltal, hogy a szerzők talán túlzottan is félték attól, nehogy szövegüket túlterheljék a szükségesnél több adattal, a társadalomtörténelmi részeket többször megfosztották az alapvető időbeli kapaszkodóktól is, ezzel időtlenné, túl általánossá és statikussá tették.

1905-ig ismerkedünk meg az eseményekkel, s ez a határ mindenképpen bővebb indokolásra szorult volna. Ha a szerzők már túlhaladtak egy olyan súlyú periódus-határon, mint az 1890-es évek — ezt határként maguk is többször említik, sőt a könyv szerkezetével is érzékeltetik —, akkor a teljes dualizmus kor feldolgozása lett volna indokolt. A jelen formában a századforduló gazdaságilag, társadalmilag, kulturálisan több elemében újszerű és fontos szakaszára a teljes kötetnek kevesebb mint nyolcadrésze jutott. S ebben már elég nagy helyet foglal el egy kulturális áttekintés, mely azonban annyira vázlatos, hogy elűt a mű egészének igényességétől.

A kötetből, a századfordulós utalásoktól eltekintve, teljesen hiányzik a művelődéstörténet. E korszak eszmetörténete pedig a történelmi kutatások jelentős adóssága; ez magyarázhatja az eszmetörténelmi szempontok hiányát a kötetből. Pedig például a liberalizmus kategóriájának használatát nem lehet elkerülni, de tartalmának értékelése nélkül többek között olyan veszélyeket rejt magában — a jelen kötetnél maradva —, hogy a deákí—eötvösi liberalizmus azonos szintre kerül a Tisza Kálmán-ival, vagy a politikai, gazdasági, társadalmi, ideológiai-kulturális szférák a „liberális korban” egyaránt (legfeljebb különböző szintű) liberalizmusnak minősülnek. Jórészt fel-

táratlan marad a többé-kevésbé liberális törvényhozás és a sokkal bonyolultabban minősíthető (vagy elmaradó) végrehajtás viszonya — s társadalomtörténetileg ez utóbbi súlya a nagyobb — vagy a közigazgatás különféle szintjeinek viszonya a „hivatalos, állami liberalizmushoz”.

A kor másik központi fogalma a demokratizmus, mely a kötetben legtöbbször a baloldali ellenzékekhez, elsősorban a Függetlenségi Párthoz kapcsolódik. Ám e demokratizmus tartalmáról és hatáiról, a jelszavak, programok és a tényleges gyakorlat gyakran nem mellőzhető ellentmondásairól meglehetősen keveset tud meg az olvasó. Így a „demokratikus” szó sokszor nem jelent többet, mint egy amelioratív jelzőt az idők során egyre inkább a pejoratívhoz közeledő „liberális” jelzővel szemben, mely a kormányokhoz és az állami politikához kapcsolódik.

Igen érdekes a magyar társadalom piramisának függőleges megosztottságáról felállított és kidolgozott felfogás. Több részletében, a népi rétegekre vonatkozóan kitűnő összefoglalásokat is tartalmaz, mégis egészében túlfeszítettnek érzem. A középosztály, a dzsentri és a kispolgárság ilyen határozott szétválasztása — ebben a felülről lefelé haladó sorrendben — nem szerencsés és nem indokolható kellőképpen. A középosztállyal kapcsolatban az „úri középosztály” terminológia használata — több más ismervvel együtt — időbeli visszavetítés a Horthy-korszakból, s ez az az alfejezet, mely egészében a legtöbb bizonytalan körülírást kénytelen használni. A dzsentriréteggel kapcsolatban az önmaguk által felvetett számtalan kérdésre is csak kevésbé tudnak választolni a szerzők. Alapvetően nem fogadható el, hogy csak az egykorú szépirodalom e fontos témája miatt, és az utókor szemében „látszik” a kor központi problémájának a dzsentrikérdés. A hetvenes évek közepétől egyre mélyülő korrupció, a „beteg társadalom” számos tünete (például a növekvő számú öngyilkosság, a párbajozási láz, a cím- és rangkóróság stb.) mélyén jelentős tényezőként ez is meghúzódott. Az arisztokrácia tényleges gazdasági túlsúlya mellett társadalmilag szeparált, kulturálisan pedig idegen volt. Nem ez, hanem a reformkori és 1848—49-es nimbuszából élő (és vele visszaélő) köznemesség, dzsentri volt a társadalom legszélesebb rétegei szemében a nemzeti vezetőréteg. Ezt tudatosította, harsogta a közvéleményformálásban roppant súlyú sajtó majdnem kivétel nélkül, ezt bizonyította a kormányzat is a dzsentri abszolút túlsúlyával a törvényhozásban és a közigazgatásban. Ugyancsak az eszmetörténet feladata lesz azt is tisztázni, hogy a deáki—eötvösi liberalizmus, amely még a polgárosodást tűzte döntő célul a magyar nemesség elé — s ez az adott viszonyok között a fejlődés irányába mutató reális program volt —, hogyan adta át helyét a hetvenes évek közepétől a pusztá kiváltásáigörző, sovíniszta és birodalmi álmokat szövő, uralkodó dzsentri ideológiának.

Gergely András és Szász Zoltán átfogó tényanyag ismeretére épülő művének végén meglepő a sovány irodalomjegyzék. Összesen 12 tétel között megmagyarázhatatlanul kapott helyet például Tarr László történelmi munkának nem nevezhető Délibábok országa című képeskönyve, miközben az alapvető forrásmunkákra, monográfiákra utalás sem történik, vagy olyan mű is hiányzik, mint Eötvös Károly A nagy per című könyve. Ez esetben nem volt szerencsés megoldás csakis a legutóbbi évtizedben megjelent munkákat szerepeltetni — ezek mindegyike sem kapható már a könyvesboltokban —, viszont fontos lett volna legalább azok feltüntetése, amelyek döntően befolyásolták, többször máig hatóan, történetírásunkat és a korszakról alkotott közkelelt felfogásokat.

Külön említést érdemel a gazdag illusztrációs anyag. A korszak legfontosabb szereplőit, a politikai és társadalmi élet jellemző színtereit sokoldalúan, több esetben ritkán látott vagy ismeretlen ábrázolások mutatják be. (*Gondolat, 1978.*)

BUZINKAY GÉZA